RAZNO

EMILIO MARIN

ODJECI XIII. MEĐUNARODNOG KONGRESA ZA STAROKRŠĆANSKU ARHEOLOGIJU

Stručni rad
Professional paper
Primljeno: 14. 6. 1995.
Received:

Dr. Emilio Marin
HR — 21000 Split
Arheološki muzej
Zrinsko-Frankopanska 25

Održavanje XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju bio je, bez sumnje, događaj stoljeća za hrvatsku arheologiju. U ovome radu autor razmatra odjeke koje je Kongres izazvao. Dijeli ih u tri segmenta: odjeci tijekom priprema za Kongres, odjeci za njegova trajanja i odjeci nakon Kongresa. Kao konkretni rezultati Kongresa ostaju uređeni arheološki lokaliteti u Dalmaciji i u Istri, knjige i katalozi izložbi, te Radovi Kongresa, te kao najvažnije — renesansa starokršćanske arheologije u našoj zemlji.

XIII. međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju *(Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae)* ili XIII CIAC ujesen 1994. g. bio je, bez sumnje, događaj stoljeća za hrvatsku arheologiju. Ta tvrdnja, naime, stoji i u doslovnom smislu te riječi: takvi se kongresi u našoj zemlji održavaju, eto, svakih stotinu godina. Godine 1894. u Splitu i Solinu bio je održan Prvi međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju, te nakon stotinu godina, 1994., XIII CIAC. Nekoliko mjeseci nakon Kongresa, prilika je da se razmotre odjeci koje je taj veliki skup imao u našoj arheologiji, u našemu društvu, u zemlji i u inozemstvu. Nedvojbeno je da je glavni razlog održavanju Kongresa 1994. bila upravo stota obljetnica Prvoga kongresa, pa je u razmatranju odjeka XIII CIAC-a nužno osvrnuti se i na odjeke Prvoga kongresa.

Najsnažniji odjek Prvoga kongresa upravo je ovaj "najdalekosežniji": XIII CIAC, iz razloga koji sam upravo naveo. Međutim, svojevrsni odjeci su i svi kongresi koji su slijedili Prvi, njih jedanaest diljem Europe: svi su oni potvrdili vizionarstvo utemeljitelja Prvoga kongresa, te iznova, uvijek u novim prilikama, osvježavali njegove postulate.

No, vratimo se na neposredne pripreme i okolnosti koje su pratile Prvi kongres. Potrebno je osvijetliti i doba u koje se to događalo, dakle vrijeme oko 1894. godine. U mnogočemu ćemo, na prvi pogled iznenađujuće, naići na usporedbe s našim vremenom. Pripreme za Prvi kongres detaljno je obradio fra Josip Soldo u svome članku u knjizi *Salona Christiana*. One su bile razvidne i na prigodnoj izložbi koju je Arheološki muzej pripremio u Solinu o Prvome kongresu (tiskan je i popratni katalog), kao i u Radovima Prvog kongresa, objavljenim, nažalost, tek nakon 99 godina, u sunakladništvu Arheološkog muzeja iz Splita i Papinskog instituta za starokršćansku arheologiju iz Rima. Iz svih tih publikacija snažno izbija duh vremena i veličina poduhvata tadašnjih europskih arheologa, stručnjaka za starokršćansku arheologiju, koje je bio animirao don Frane Bulić. Ne bismo sve to na ovome mjestu ponavljali, već bismo, ilustracije radi, prikazali i bolje osvijetlili samo jedan mali segment: percepciju koju su francuski znanstvenici-putopisci imali o našoj sredini u vrijeme oko Prvoga kongresa.

Smatram da je dobro osvrnuti se na taj "francuski segment", zato što je on nesumnjivo bio bitan u ono doba, kao što je to bio i tijekom sadašnjih priprema. U ono vrijeme, prije stotinu godina, Francuzi su na najbolji mogući način doživljavali ovaj kraj, njegove ljude i njegovu kulturu, premda su tada to bila dva svijeta. Francuska, svjetionik nacionalnih sloboda, predvodnica velikih nacionalističkih ideja 19. st., utemeljiteljica prava čovjeka i građanina — takvom su je vidjeli i ljudi iz naših krajeva koji su, premda lojalni svojoj monarhiji, ipak dušom bili za drugačiju stvarnost u kojoj će doći do izražaja obnovljene i ujedinjene nacionalne vrijednosti. Austrougarska monarhija, koje smo bili sastavni dio, najsnažnija konzervativna sila u Europi, s današnje točke gledišta Europske unije bila je *de facto*, premda paradoksalno, najmodernija, jer je utjelovljavala multinacionalnu državu, kakvoj danas teži Europska unija. Zakašnjeli dopunski raspad Austrougarske monarhije, koji se ovih godina odvija na prostorima bivše Jugoslavije, stoga je neumitno, po drugi put u posljednjih stotinu godina, na suprotstavljene strane postavio ove krajeve i one kojih je predvodnica Francuska: tek sada smo mi preuzeli prošlostoljetne francuske zastave. Unatoč svemu, tadašnji posjetitelji Dalmacije bili su očarani onime što su vidjeli i što su doživjeli.

Veliki bizantolog Charles Diehl je, nekoliko godina nakon Prvoga kongresa, na kružnom putovanju sa skupinom Francuza na brodu "Senegal" stigao i u Split, gdje je, uz sve oduševljenje, bilo pridodano i ono entuzijastičkog ispraćaja koje — pogotovu kada se danas čita — učvršćuje dobronamjernoga u uvjerenju kako je Francuska imala *rendez-vous raté* s Hrvatskom:

Quelques heures plus tard, nous quittions Spalato. Sur les quais, sur la jetée, jusque sur la balustrade du phare, plus de deux mille personnes se pressaient, sous les plis flottants des drapeaux croates, dont les couleurs sont les

mêmes que les nôtres. Aux musiques qui jouaient la Marseillaise se mêlaient les cris de: "Vive la République française! Vive l'alliance franco-russe!" Sur le pont du Sénégal, des brassées de fleurs, de petits étendards tricolores pleuvaient parmi les vivats. Avant le départ, chacun de nous avait personnellement reçu un bouquet aux couleurs nationales, noué d'un ruban aux couleurs de France, et à chacun une carte était accroché avec ces mots: "Vive la France! Vive la Croatie!" Tandis que lentement notre navire évoluait pour gagner le large, dans le soir tombant un feu d'artifice montait en claires fusées dans le ciel, et les acclamations redoublaient sur la rive, de tous ces amis hier inconnus, et dont le coeur avait un instant battu à l'unisson du nôtre; des voix émues, lointaines déjà, accompagnaient la Marseillaise ...[1]

Edouard Maury, poznat po odlomku u kojem Split stavlja na prvo mjesto u Europi, čak i ispred Rima, s obzirom na mogućnost da posjetitelju pruži najbolji doživljaj u povijesti, u knjizi objavljenoj dvije godine nakon Prvoga kongresa, govoreći o značaju don Frane Bulića i njegovoj sposobnosti da sugovornicima toliko oživi "mrtve spomenike", ovako zbori:

Ce n'etait pas assez; Monseigneur rêvait un grand rêve. Il voulait rattacher d'une façon plus réelle le présent au passé. Il eût aimé réveiller de leurs cendres ces chrétiens qu'il pourrait appeller par leurs noms, les réunir dans la basilique relevée, adorer avec eux, et mettre en évidence d'une façon plus tangible cette continuité de l'Église, pour laquelle les siècles ne sont rien. Plus heureux que le commun des mortels, Monseigneur a pu réaliser son rêve. Le congrès d'archéologie chrétienne devait se réunir, l'an dernier, à Spalato. Des hommes de tous le pays, des chrétiens de toutes les confessions accouruent au rendez-vous.[2]

K tome dodajmo ono što piše već spomenuti Diehl o svečanosti otvorenja Prvoga kongresa na Manastirinama:

Si j'en crois les souvenirs de ceux qui ont eu la bonne fortune d'assister à cette cérémonie vraiment unique, ce fut un rare et incomparable spectacle que celui de cette sorte de résurrection qui, aux froids enseignements, de l'archéologie, aux leçons abstraites de l'histoire, substituait une réalité palpable et saisissante, qui faisait, pour quelques instants, renaître de la séculaire poussière des ruines l'âme même de la vieille Salone disparue. (...) Mais l'impression ressentie n'était ni moins vive, ni moins intense, et elle se doublait d'une reconnaissance singulière pour l'homme qui avait été le promoteur de cette assemblée solennelle, et qui, après avoir été tant de fois à la peine, se trouvait maintenant, et si légitimement, à l'honneur.[3]

1 Ch. DIEHL, En Méditeranée, Paris 1925, 72-73.

2 E. MAURY, Aux Portes de l'Orient, Paris 1896, 96-97.

3 Ch. DIEHL 1925, 61-62.

Uza sve to, i stranci su tih godina, u okviru uočavanja i proučavanja političkih prilika u Dalmaciji, u don Frani Buliću prepoznavali *leader du parti croate*, kao što je to, primjerice, bio i francuski putopisac Le Capitaine de Pimodan.[4]

Razmatrajući odjeke XIII CIAC-a, podijelio bih ih u tri segmenta: na odjeke tijekom priprema Kongresa, odjeke tijekom održavanja i odjeke *post festum*. Premda sam gotovo deset godina bio u prilici koordinirati sve poslove oko XIII CIAC-a, osobito nakon lipnja 1988., kada sam bio izabran za glavnoga tajnika tada ustrojenog Inicijativnog kongresnog odbora,[5] o samim pripremama nisam previše govorio niti pisao u javnosti; smatrao sam da je poželjno da samo djelo govori, tj. da je za javnost od interesa rezultat našega posla. Taj se rezultat, srećom, vidio od 25. rujna do 1. listopada 1994. godine. Ipak, u nekoliko navrata prekršio sam šutnju, i to 1991. godine, kada smo unatoč ratu dobili potvrdu naše kandidature za Kongres na XII CIAC-u u Bonnu, te tijekom 1994., u posljednjoj godini kongresnih priprema koja je obilovala vrlo teškim i konfliktnim situacijama. Osim nekoliko medijskih nastupa, spomenuo bih dio posvećen kongresnoj borbi, u svojoj knjizi *Pro Salona*,[6] te tri intervjua koji su, na moje osobito zadovoljstvo, u pravo vrijeme i na pravi način prezentirali našu djelatnost.[7] Ti su pogledi na odjeke Kongresa nedvojbeno subjektivni, jer su moji vlastiti, ali se nadam da moj osobni pogled nije u velikom raskoraku s objektivnošću.

Tijekom višegodišnjih, dakle, kongresnih priprema, koje su se od samoga početka koordinirale iz Arheološkog muzeja u Splitu, a pod patronatom (prvo) Inicijativnog odbora, te, nakon XII CIAC-a u Bonnu, Nacionalnog organizacijskog odbora (predsjednik: Duje Rendić-Miočević,[8] nakon njegove smrti 1993. g. Nenad Cambi koji je dotad bio dopredsjednikom Odbora; dopredsjednikom je potom postao Marin Zaninović) osnovna je preokupacija, gotovo *conditio sine qua non* Kongresa koje smo svi u Odboru bili svjesni, bio je preokret nepovoljnog stanja i destruktivnih tendencija i prakse u Saloni.

4 Le Capitaine de Pimodan, De Goritz à Sofia, Paris 1893, 38.

5 Vidi izvješće glavnoga tajnika XIII CIAC-a u Bonnu, u Radovima kongresa (u tisku).

6 Matica hrvatska, Zagreb 1994.

7 Glas koncila, 5. 12. 1993., 6, razgovor s M. Mihaljem "Otkrivanje starokršćanske baštine u Hrvata"; Vjesnik, 10. 9. 1994., 19, prilog Danica, razgovor s Jelenom Mandić "Mi smo ustrajali" (na dan Papina dolaska u Hrvatsku); Slobodna Dalmacija, 25. 9. 1994., 27, razgovor s Gordanom Benić "Finalni akordi klasičnoga doba" (na dan otvaranja Kongresa). Članak s dva priloga, predan za Kulturnu baštinu u ljeto uoči Kongresa, tiskan je nekoliko mjeseci nakon Kongresa: Za XIII. međunarodni kongres starokršćanske arheologije, Kulturna baština, 24-25, Split 1994, 21-28.

8 Zato ovaj rad namjenjujem svesku časopisa koji mome profesoru Duji Rendić-Miočeviću u spomen izdaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Naša je Akademija, naime, među prvima poduprla ideju o održavanju XIII CIAC-a u Splitu i imenovala svog redovitog člana, akademika D. Rendić-Miočevića, u Inicijativni odbor.

Naime, bilo nam je jasno da je nemoguće dovesti Kongres nakon stotinu godina ponovo u Salonu, u onakvu Salonu kakva je bila prije desetak godina, kada su počele kongresne pripreme. Sretna je okolnost bila da smo tada, 1984., obilježavali 50. obljetnicu smrti don Frane Bulića i tom prigodom organizirali prigodnu izložbu s katalogom, upriličili znanstveni skup te obnovili spomen-sobu don Frane Bulića u prizemlju Tuskula. Bilo je to i vrijeme početne suradnje s francuskom arheološkom ekipom s pariške Sorbonne, pa su sve te okolnosti dale zamaha opredijeljenosti da se mora dogoditi preokret u Solinu. Sjetimo se da je tada bio uređen malo koji, gotovo nijedan, solinski arheološki sklop. Bio je to rezultat višedesetljetne degradacije stanja održavanja i istraživanja arheoloških sklopova u Solinu, pa je na tako obezvrijeđenu vrijednost bilo moguće dodavati i nova obezvređivanja, poput onog "najglasovitijeg", kada je godine 1986/1987. zaobilaznica onemogućila odgovarajuće prezentiranje izvrsno očuvane zapadne solinske nekropole. U takvim okolnostima počelo se raditi na stvaranju "društvenog dogovora" koji je, pod patronatom Arheološkog muzeja u Splitu, morao objediniti sve nadležne i zainteresirane u poslu uređivanja solinskih spomeničkih cjelina. Prigodom preuzimanja ravnateljstva Arheološkog muzeja u Splitu u proljeće 1988., bio sam sasvim svjestan da je budućnost Muzeja u izravnoj svezi sa sudbinom njegova najznatnijeg arheološkog lokaliteta — Salone. Zbog toga sam formulirao osam teza za Salonu, svojevrsni manifest, kojih sam se uporno držao tijekom proteklih sedam godina.

Osobito mi je zadovoljstvo što mogu ustvrditi da je do danas ostvareno sedam od tih osam teza. Zapravo, moglo bi se kazati, te su teze u ostvarivanju, budući da su postavljene kao trajne smjernice. Za njih sedam proteklih smo godina uspjeli pokazati da ih je moguće tako i ostvariti. Jedino teza o uspostavljanju arheološke zone nije pomaknuta dalje od ideje, budući da se spotiče o nevoljkost lokalne sredine da jednom zauvijek doista omeđi predloženu zonu i očuva je za budućnost kao arheološku i poljoprivrednu površinu, te o istu takvu nevoljkost države da u toj zoni prepozna nacionalni arheološki lokalitet.

Jedna od teza bila je "kongresna teza". Ona je, eto, održavanjem XIII CIAC-a i ostvarena, ali nije i dovršena, ne samo zato što još predstoji izdavanje Akta kongresa, već i zato što je riječ "kongres" uvijek moguće zamijeniti nekim drugim međunarodnim orijentirom, skupom ili slično, koji će označavati istu dimenziju koju nam je u Saloni označavao Kongres. Naime, on je bio motor koji je pokretao promjene u Saloni i na njezinim spomenicima. Prema tome, kada su neki domaći sudionici Kongresa komentirali kako "ništa osobito" nije bilo prikazano u Saloni, misleći dijelom i na to da nisu bili otkopani novi arheološki sklopovi, onda je to ili zbog neznanja ili zbog zlovolje. Bojim se da ti ljudi nisu razumjeli bit Kongresa. Sama činjenica da se Kongres održao u

Saloni najbolji je odjek njezina promijenjenog stanja. Međutim, ako ćemo govoriti o promijenjenom stanju na terenu, onda su oni koji su doista željeli vidjeti mogli gledati svekolike salonitanske sklopove u stanju u kakvom nisu nikada bili nakon drugog svjetskog rata, mogli su vidjeti brojne nove publikacije u kojima su svjetlo dana ugledali dosad gotovo nepoznati solinski spomenici, a oni poznati su bili sintetski prikazani u novome svjetlu. Što se tiče otkopavanja novih arhitektonskih sklopova u okviru arheološke zone Salone, mi smo se i opredijelili da u takve radove ne ulazimo sve dok se ne postignu prije opisani ciljevi u Saloni, pogotovu u okolnostima kada su u tzv. istočnom Solinu, u skladu s osmom od spomenutih teza, bila izvedena tolika arheološka iskopavanja koja će omogućiti stvaranje potpuno nove slike o istočnoj Saloni.

Dakle, rekao bih neskromno, metoda je stvorena i malo je važno hoćemo li se zaustaviti na ovoj ili na onoj točki. To ovisi samo o okolnostima, pa smatram da nije osobito važno u kojem ćemo se trenutku zaustaviti. Vjerujem da se po toj metodi može uspješno raditi i dalje i po nekom drugačijem "rasporedu figura". Smatram da je to i najznatniji odjek Kongresa, odnosno kongresnih priprema.

Najvažnija je zadaća našega naraštaja da ono što je neoštećeno u Saloni, ta arheološka zona, ostane nedirnutom, da je ne nagrize zub vremena, kada je već odgrižena istočna polovica Salone. Posebnu pozornost valja posvetiti najstarijim starokršćanskim cjelinama kao što su Manastirine s Tuskulom, biskupsko središte Salone s oratorijima i krstionicom, velikom bazilikom (najstarijom i najvećom katedralom u našoj zemlji) zvanom *basilica urbana*, zatim Marusinac, glasoviti cemeterij, svjetski poznat u arheologiji, te Šuplja crkva, značajno starohrvatsko, ali jednako tako i važno starokršćansko nalazište (velika starokršćanska bazilika). Tu se, kao i na mnogim drugim mjestima u Solinu, vidi spoj između Hrvata i njihovih prethodnika od kojih su Hrvati i vjeru preuzeli. Eto, te cjeline nastojmo što bolje urediti, rekonstruirati do mjere koja je potrebna da budu razumljivije i prihvatljivije posjetiteljima.

Tijekom poslova na neposrednoj pripremi Kongresa, koji su se redom odvijali u Arheološkom muzeju u Splitu (pojedine popratne kongresne programe: izložbe, publikacije, uređivanje nekih lokaliteta, vrlo su uspješno obavile druge ustanove, primjerice splitski zavodi za zaštitu spomenika kulture, Arheološki muzej u Zagrebu, Zavičajni muzej Poreštine, Arheološki muzej Istre u Puli), do izražaja su došli poglavito problemi u dva segmenta: onom financijskom (na domaćem planu) i onom "političkom" (na međunarodnom planu). Nekoliko je godina bilo obilježeno, doslovce bi se moglo kazati, borbom na ta dva segmenta. Riječ "politički" ovdje navodim uvjetno, kako bi se izbjegla veza sa stvarnim političkim subjektima i kako bi se naznačila politička usmjerenost pojedinih činitelja u međunarodnoj arheološkoj zajednici koji su, čini se, ipak uglavnom bili i autonomni činitelji,

neovisni o političkim opredjeljenjima svojih zemalja, što im daje izvjestan kredibilitet. O tom političkom segmentu moglo bi se govoriti i na domaćem planu, ali je on tu ipak bio marginalan. Naime, još na samom početku kongresnih priprema, uoči podnošenja predkandidature, na XI CIAC-u u Lyonu 1986. godine, valjalo je od tadašnjeg Ministarstva prosvjete i kulture ishoditi autorizaciju za podnošenje predkandidature. Vrijeme koje je prošlo toliko je pretrpano sudbonosnim događajima, da se mnogo toga iz ne tako daleke prošlosti zaboravlja. Vrijedno je, međutim, pripomenuti kako je još 1986. namjera organiziranja Međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju bila predmetom blagog sumnjičenja, makar u vidu ustrajnog odugovlačenja autorizacije. Tadašnji ministar ipak je to presjekao uoči samoga Kongresa, ujesen 1986., zasigurno zahvaljujući i tome što je bio čovjek bliske nam struke.

Na međunarodnom "političkom" planu, u okviru arheološke zajednice, postignut je konsensus da se u povodu obilježavanja stote obljetnice Prvoga kongresa organizacija jubilarnog Kongresa dodijeli Splitu. Stoga je naša predkandidatura na kongresu u Lyonu bila odlično prihvaćena. U razdoblju od 1986. do 1991., unatoč stalnoj degradaciji političkih odnosa u bivšoj Jugoslaviji i unatoč izrazitoj ekonomskoj krizi, uspjeli smo obaviti brojne pripreme koje su, uz naše znanstvene radove, bile već i prilično dobro poznate u međunarodnoj znanstvenoj zajednici. Ta je okolnost, uz temeljnu opredijeljenost da se jubilarni Kongres održi na mjestu svojega ishodišta, bila dovoljno snažna da neutralizira one koji su već 1991. bili sumnjičavi prema oportunosti održavanja Kongresa u Splitu. Kada je našu kandidaturu valjalo usvojiti na XII CIAC-u u Bonnu krajem rujna 1991., u Hrvatskoj je već bjesnio nametnuti rat. No, unatoč sumnjičavosti spomenutih pojedinaca, prevagnuli su stavovi onih koji su smatrali da upravo u takvim prilikama treba održati obećanje iz Lyona i na taj način dati potporu hrvatskim znanstvenicima. Ti su pozitivni stavovi rezultirali sveobuhvatnom potporom izraženom u aklamacijskom prihvaćanju kandidature Splita za XIII CIAC. Bio je to sjajan odjek kongresnih priprema, odjek koji je nadmašio stručni i znanstveni karakter i bio je zapravo čin političke potpore napadnutome. Vjerovao sam da je u prilikama u kojima se Hrvatska nalazila dragocjeno uspostaviti sredine gdje će se stvoriti znanstvene jezgre s programima koji će sutra, kada rat mine, biti zalogom stvarnog prosperiteta.

Međutim, tijek ratnih događaja i činjenica da se u razdoblju od 1991. do jeseni 1993. nije vidjela stvarna osnova za izlazak iz "balkanskog lonca", omogućili su stvaranje široke opozicije Kongresu koja je, doduše, bila vrlo raznolika, a samo u očima neupućenih jedinstvena. To su zapravo bili pojedinci i skupine koje su se iz nekoliko razloga protivile održavanju Kongresa u predviđeno vrijeme i na predviđenome mjestu. Jedni su smatrali da nije moralno održavati veliki međunarodni skup u okolnostima koje su za lokalno

stanovništvo ipak u većoj ili manjoj mjeri bile ratne. Ti su ljudi smatrali da će u proračun Kongresa možda otići i dio sredstava koja bi inače mogla pripasti potrebitima i onima u nevolji. Drugi su zauzeli više ili manje nostalgičan stav prema bivšoj Jugoslaviji, te zbog održavanja određene ravnoteže između suprotstavljenih strana nisu željeli svojim dolaskom na Kongres dati potporu jednoj od tih strana. Treći su smatrali da je Hrvatska u svezi s razvojem situacije u Bosni i Hercegovini postala agresorom, pa su mislili da i protiv nje treba primijeniti iste sankcije koje je međunarodna zajednica primijenila protiv Srbije i Crne Gore. Četvrti su već odavno imali mnogošto protiv uloge koju Papinski institut za starokršćansku arheologiju ima u okviru Međunarodnog promicateljskog odbora kongresâ starokršćanske arheologije i na određeni su način već prije više godina započeli neke akcije da se umanji uloga Papinskog instituta; budući da je taj Institut u pogledu Kongresa u Splitu bio stalno uz Nacionalni organizacijski odbor i davao potporu održavanju odluke iz Bonna, mislili su da će, udarivši po Kongresu u Hrvatskoj, oslabiti i dezavuirati i Papinski institut. Neke od tih inicijativa bile su, smatram, duboko moralne, izraz individualnih uvjerenja, dok su druge bile organizirane i pomalo urotničke. Premda su se različiti vidovi oporbe naslućivali i prije, na svjetlo dana otvoreno su se pojavili u kasnu jesen 1993., dakle otprilike godinu dana uoči Kongresa. Smatram da se toliko dugo čekalo s otvorenim izražavanjem oporbe jer se vjerovalo da će se zbog ovog ili onog razloga organizatori Kongresa sami naći u situaciji bezizlaznosti i nužnosti da ili otkažu ili u najmanju ruku odgode održavanje Kongresa. Budući da se to nije dogodilo, premda je, ljudski gledano, bilo toliko olakotnih okolnosti da se dignu ruke od svega, krajem 1993. godine je diskretno, a početkom 1994. vrlo energično podignut zahtjev da se odgodi ili poništi Kongres u Hrvatskoj.

Svi smo u Nacionalnom organizacijskom odboru bili jedinstveni u stavu da se ne smije odgoditi Kongres dokle god postoje makar i male mogućnosti da ideja XIII CIAC-a u predviđeno vrijeme i na predviđenom mjestu okupi relevantan broj ljudi, uz jedini uvjet osobne sigurnosti sudionika Kongresa. To se nije smjelo iz dva razloga: prvo, smatrali smo da je vrlo važno održati datum stote obljetnice Prvoga kongresa — ta to je i bio glavni motiv sazivanja Kongresa ponovo u Splitu. Zadaću koju smo preuzeli morali smo ispuniti, makar koliko to teško bilo, jer je to bio doprinos intelektualaca u ratnoj situaciji. Drugi je razlog bio pragmatičniji: znali smo da je u našim prilikama ipak izvjesno "izgurati" tu organizaciju i njezino financiranje u godini kada je i najavljena i kada je ušla u proračune uz dogovor s čelnim ljudima iz ministarstava; svaka odgoda, pa makar i za godinu dana, izazvala bi daleko veću neizvjesnost u pogledu ostvarivanja financijske konstrukcije, a vrlo vjerojatno bi uzrokovala i odgodu Kongresa. Stoga smo se željeli do kraja argumentirano boriti za XIII CIAC, dokle god nas u tome budu podržavali većina u

međunarodnoj znanstvenoj zajednici i Međunarodni promicateljski odbor. (U tome duhu, u kasnu jesen 1993., napisao sam na francuskom jeziku otvoreno pismo koje je bilo upućeno na više adresa.[9]) Potpora takvom stavu dolazila je u vrijeme najveće predkongresne krize (siječanj — ožujak 1994.). Nakon slanja druge okružnice s razrađenim programom, unatoč bučnoj i jakoj oporbi, tada smo zabilježili potporu šutljive većine iz širokog kruga zemalja, uvjetno rečeno svih konfesionalnih opredjeljenja (katoličkih, protestantskih, pravoslavnih, muslimanskih, židovskih). To su bili, čini mi se, glavni razlozi što je Međunarodni odbor na izvanrednoj sjednici 24. ožujka 1994. (na kojoj smo sudjelovali Nenad Cambi i ja, ali po našoj volji ne i glasovali, založivši sav svoj integritet i kapacitet) s izrazitom većinom glasova odlučio u prilog održavanju predviđenog Kongresa, premda se ne može zanijekati da su i neke druge okolnosti pridonijele takvoj odluci. Čini mi se da su različite okolnosti bile odlučujuće pri glasovanju članova Odbora. Tako su od velikog značenja bili jedan sasvim politički događaj (potpisivanje tzv. Washingtonskog sporazuma kojim su prestali sukobi između Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini), jedna spoznaja o tome da bi Odbor u slučaju negativnog glasovanja za Kongres *de facto* doveo Hrvatsku pod sankcije, što se, na temelju odluka međunarodnih političkih činitelja, nije dogodilo; konačno, vjerojatno je i sama nužnost da se pošteno oda priznanje dugotrajnoj i uspješnoj pripremi Kongresa odigrala neku ulogu. Jedan je naoko efemerni razlog, personificiran u opredjeljivanju pojedinih arheologa da sudjeluju na međunarodnom znanstvenom skupu o kasnoj antici, u istoj godini i u istoj državi, a da ne sudjeluju na međunarodnom znanstvenom kongresu o starokršćanskoj arheologiji, osnažio već duže vremena prisutnu tendenciju da se na kvaziznanstvenim razlozima "kasnoantička arheologija" suprotstavi onoj "ranokršćanskoj", umjesto da se skladno nadopunjuju.

Navedene tendencije oporbe bile su najizraženije u Njemačkoj, gdje im je većina arheologa ostala vjerna do kraja, te u Francuskoj. Zanimljivo je pak da su veleposlanici tih zemalja u Hrvatskoj, uvidjevši da su razlozi oporbe bili političke prirode, izrazili jasna gledišta svojih zemalja da nema nikakvih razloga ni političke ni sigurnosne naravi koji bi nalagali promjenu termina održavanja Kongresa; međutim, upravo zbog toga kritizirali su ih nositelji kongresne oporbe u svojim zemljama, dok su nama ti isti sada predbacivali da politiziramo Kongres, premda smo zapravo htjeli da poslanici odgovarajućih zemalja sami kažu postoje li prepreke političke prirode za održavanje Kongresa. Mi smo samo dalje radili na kongresnim pripremama. Paradoksalno je da su ih najbolje shvatili oni koji su geografski najdalje i kojima je bilo najteže doći. To je, nakon odjeka u Sarajevu (nakon intervjua na Radio Vatikanu),

9 Objavljeno je u hrvatskom prijevodu u Pro Salona, 129-132.

meni osobno najdraži odjek Kongresa. Naime, Gruzijska akademija znanosti, odnosno njezin Centar za arheološke studije, upriličila je u Tbilisiju u lipnju 1994. posebni simpozij posvećen obljetnici Prvoga kongresa, pod naslovom "Christian Civilisation and Georgia".

Kongresne pripreme, osim onih najsloženijih, organizacijskih (koje, međutim, nikoga ne zanimaju), bile su u punom smislu riječi znanstvene, usmjerene na revitalizaciju izložbi, pripremu i izdavanje prigodnih publikacija. To su nesumnjivo odjeci Kongresa u znanosti i zaštiti spomenika kulture, kakve je malo koji kongres dosad zabilježio. Sve su te pripreme u sažetom vidu registrirane i u godišnjim izvješćima o radu Arheološkog muzeja u Splitu, od 1988. godine, objavljivanim u muzejskom časopisu Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku. U okviru tih priprema osobito ističem i knjigu Radova Prvog kongresa, gdje sam istaknuo kako smo smatrali svojom dužnošću da sve to obavimo, kada smo se već našli na ovome mjestu i u ovo vrijeme. Glede same Salone, koja je ipak bila stožer Prvog i XIII CIAC-a, potrebno je ponovo istaknuti da nikad dosad nije doživjela toliki broj izdanja o svojim spomenicima u tako zgusnutom vremenu. Bili su to odjeci rada tijekom niza godina.

Prva tri dana u Splitu i Solinu bila su kongresni povratak izvorima arheologije, ne samo na ovom našem području, nego i u Europi općenito. Split i Solin zbog povijesne utemeljenosti, a i brojni noviji nalazi starokršćanske arheologije u ovome dijelu naše domovine, na otoku Braču, u Naroni — u dolini Neretve, na području oko Šibenika, u Zadru, zavrijedili su da budu predstavljeni javnosti. Istra pak, naročito Poreč, osobito je bogata arheološkim nalazima, poznatim od davnine, na najblistaviji način osvjetljujući 6. st. koje je obilježio car Justinijan. Tu je i glasovita *Basilica Eufrasiana* u Poreču, zacijelo najljepši okvir za proučavanje 6. i 7. st. na Jadranu i na Sredozemlju, pa je bilo logično da se — ne samo zbog logističkih razloga — Poreč priključi Splitu.

Za svaki kongres ustrojava se i počasni nacionalni odbor. Tako je i naš Odbor bio sastavljen od najuglednijih predstavnika znanstvenih ustanova: Akademije, Sveučilišta, nadležnih ministarstava kulture, znanosti i vanjskih poslova, a na čelu je Odbora kao počasni predsjednik bio dr. Franjo Tuđman, predsjednik Republike Hrvatske. Jedan od članova Odbora bila je i Vesna Girardi-Jurkić, tadašnja ministrica kulture i prosvjete; sretna je okolnost da smo u tome trenutku imali arheologa za ministra kulture. Po staroj tradiciji, kako je bilo na Prvome kongresu godine 1894., počasnom je Odboru predsjedao splitsko-makarski nadbiskup Ante Jurić. Budući da se radilo i o stogodišnjoj obljetnici koja je mnogo važnija od samoga Kongresa, bili smo se obratili Svetoj Stolici s prijedlogom i molbom da toj velikoj proslavi dade svoje pokroviteljstvo, što je bilo prihvaćeno, pa je državni tajnik kardinal Angelo Sodano bio visokim pokroviteljem Kongresa. Za sam Kongres poslao je svoga

izaslanika, dok je Papa Ivan Pavao II. nadbiskupu Juriću uputio pismo. Crkva je, i ona mjesna i ona rimska, očitovala svoju potporu Kongresu i u tom je kontekstu zaslužno mjesto pripalo i Hrvatskom papinskom zavodu Sv. Jeronima u Rimu i njegovu krugu. Pokroviteljsku ulogu prihvatio je i Federico Mayor, generalni direktor UNESCO-a iz Pariza, čime je Kongres došao pod vrhunski patronat međunarodne znanosti i kulture, što je nesumnjivo bio odjek dobre utemeljenosti njegovih priprema i njegova ustrojstva. Iz UNESCO-a je za sudionike Kongresa stigla i posebna poruka uime generalnog direktora, u kojoj je posebno naglašena briga za svjetsku kulturnu baštinu:

The concept of "World Heritage" is based on the sense of pride, appreciation and care for what we, human beings, have received from the past, and what we will pass on to future generations. However, many of those properties are now facing the threat of disappearance or crisis of their existence. It is for such reasons that UNESCO has the duty to encourage and facilitate all possible exchange of information among specialists, as you are, so that our knowledge can be enriched and transferred to the next generation as is the case of the "Acta Primi Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae" from your first congress.

* * *

Red je da razmotrimo i odjeke u tijeku održavanja Kongresa. Kao što je rečeno, prva tri dana Kongres je zasjedao u Splitu, a četvrti se dan putovalo Justinijanovom rutom, Jadranom do Poreča, gdje je Kongres zasjedao posljednja tri dana. Detaljni program Kongresa bio je objelodanjen u kongresnom Programu, dok će Kronika Kongresa, kao što je to uobičajeno, biti objavljena u Radovima XIII CIAC-a na francuskom jeziku, a na hrvatskom u okviru spomenutih izvješća o radu Arheološkog muzeja u Splitu, u muzejskom časopisu. Naglasimo ovdje tek da su Međunarodni odbor, gotovo u cijelosti, te više od tri stotine i pedeset sudionika iz tridesetak zemalja, svojim dolaskom dali ne samo potpuni legitimitet Kongresu, već i potvrdu njegova doista znanstvenog i univerzalnog karaktera.

Odjek Kongresa u Hrvatskoj bio je velik, ali ne tolik koliko je stvarno zaslužavao. Razlog je poglavito u činjenici što arheologija, srećom, ni u prošlom sustavu, pa ni danas, u Hrvatskoj nije politizirana, nego je uvijek čuvala i očuvala svoju znanstvenu autonomnost, pa u prilikama koje su danas nužno potpuno politizirane jedan događaj, koji to po svojoj biti nije bio (već samo o svojim odjecima), nije naišao na svekoliku pozornost šire javnosti i medija. Bilo je to najbolje opovrgnuće onima u svijetu koji su zloguko upozoravali da će Hrvatska zlouporabiti održavanje Kongresa u političke svrhe. Vrlo smo ponosni na to što je Hrvatska uspješno održala tako velik

međunarodni skup (po broju sudionika i zemalja, najveći dosad održan od stjecanja neovisnosti, kao i najveći uopće dosad održan arheološki skup u Hrvatskoj), a da ga nije uporabila u političke svrhe. Dodao bih da je Kongres ipak mogao malo više poslužiti za promicanje kulturne i znanstvene "politike", ali tome je već drugi razlog: malo koji događaj izvan Zagreba (metropole) ima priliku ponijeti epitet najvećeg događaja.

Odjek Kongresa među našim pučanstvom bio je, čini se, popriličan. Temeljim to ne na nekom egzaktnom ispitivanju, već na dojmovima iz osobnih susreta i razgovora. Mnogi su ljudi različitih staleža i obrazovanja s interesom pratili izvješća o Kongresu na televiziji ili u novinama (najopširnije je izvješćivala splitska "Slobodna Dalmacija"), mnogi su neprofesionalci sudjelovali na pojedinim kongresnim manifestacijama, a mnogi su posjetili kongresne izložbe ili nabavili kongresne publikacije neposredno nakon završetka Kongresa. Iz mnogih razgovora proizlazi, dakle, dojam da je lokalno pučanstvo Kongres doživjelo kao velik događaj. Premda nije bilo onakvih pučkih manifestacija oduševljenja kakve su bile zabilježene za vrijeme održavanja Prvoga kongresa, osobito na svečanoj večeri u Kaštel Lukšiću, a koje su bile doživljene kao "tisuću i druga noć" (druga su vremena), ipak su mi se poneki događaji učinili sličnima: primjerice, pred Domom kulture "Zvonimir" u Solinu prvog kongresnog dana poslije podne, te u Arheološkom muzeju u Splitu, posljednjeg splitskog kongresnog dana navečer. Dvije spomen-ploče ostaju trajni mjesni odjek, jedna u Solinu na Manastirinama do one Prvoga kongresa, te druga u Splitu, na zgradi u kojoj je bio održan Prvi kongres.

Odjek Kongresa među hrvatskim arheolozima bio je na razini očekivanog. I u splitskom i u porečkom dijelu Kongresa okupili su se gotovo svi arheolozi starokršćanske grane, a u lijepom broju i oni koji se ne bave tom disciplinom. Sudjelovali su s velikim brojem priopćenja koja će, kada budu tiskana u Radovima XIII CIAC-a, za dugi niz godina biti najboljim predstavnikom naše arheologije u svijetu.

Odjek Kongresa u svijetu bio je iznimno povoljan. Premda su, kako sam kazao, Nijemci prednjačili u oporbi, dobro organiziranoj i sustavno vođenoj, na razini institucija i udruženja (ali zahvaljujući našem razgovoru s predsjednikom Udruženja za kasnu antiku, nije bila donešena odluka o bojkotu), na Kongres je ipak stiglo nekoliko vrhunskih njemačkih arheologa na čelu s predsjednikom XII CIAC-a, prethodnika našega Kongresa. Međutim, XIII CIAC će ostati zabilježen po velikom odzivu arheologa iz tzv. bivših istočnih i novopriznatih država, te po onome što ga je možda najviše obilježavalo: prisutnost britanske arheologije u broju i na razini kakva nije zapamćena na tim kongresima. Najveći broj sudionika, osim onih iz naše zemlje, stigao je iz Italije, potom iz Francuske, što je vrlo značajno; valja istaknuti i velik broj mladih kolega. Koliko je meni poznato, nijedan strani sudionik na Kongresu

nije napustio našu zemlju, a da nije bio oduševljen. Oduševljenje i priznanje izrazili su i neki sudionici-dopisnici iz inozemnih sredstava javnog priopćavanja tijekom trajanja samoga Kongresa, te u opširnim osvrtima neposredno po njegovu završetku. Odjeci Kongresa putovali su diljem svijeta u pismima i na razglednicama ne samo iz Hrvatske, već i iz Rima, gdje je Vatikanska pošta izdala prigodnu seriju od tri marke s motivima starokršćanskih mozaika iz Eufrazijane u Poreču, s imenom Kongresa na latinskom jeziku, njegovim znakom, te godinama Prvog i XIII CIAC-a. Iznimno velik broj znanstvenih priopćenja, dužih i kraćih, na dvije glavne kongresne teme (Stotinu godina Prvoga kongresa i stotinu godina od smrti de Rossija, te Justinijanovo doba i problemi 6. i 7. st.), te i u okviru *Novitates* (gdje su osobito došla do izražaja i priopćenja iz ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine), govori o odličnom odjeku koji su teme za koje smo se bili opredijelili izazvale u znanstvenoj populaciji.

* * *

Odjeci *post festum* doista se mogu označiti kao najpovoljniji. Velik je broj sudionika na najbolji način ocijenio XIII CIAC, čak i oni koji su došli s izvjesnom skepsom. Citirat ću izjavu jednog od najuglednijih sudionika, koji je kazao slijedeće: *"Mnogi su me nagovarali da u ovakvim okolnostima ne dođem na Kongres. Priznajem da sam i sam bio u dvojbi, ali sada vam mogu reći kako je sve bilo potpuno izlišno. Ostaje samo divljenje prema onome što ste napravili."* Normalno je da su oni koji su došli bez takvih preduvjerenja također bili oduševljeni. Organizatorima je doista bilo ugodno čuti neuobičajeno dug pljesak kojim su članovi Međunarodnog odbora i delegati predstavnika svih zemalja sudionica, na sastanku gdje se odlučivalo o kandidaturi slijedećeg kongresa, popratili predsjednikovu zahvalu domaćinima za uspješno obavljen posao. Stigla su i brojna pisma pohvale i zahvale. Rijetki su pojedinci, međutim, ipak ustrajali u uvjerenju kojim su se borili protiv XIII CIAC-a. Za njih je činjenica da manji broj uobičajenih sudionika kongresa starokršćanske arheologije nije bio prisutan imala presudnu važnost, te im prisutna i oduševljena većina nije ništa značila. Naravno da je teško imati posla s takvim mišljenjima, pogotovu kada ustvrde da je u organizaciji Kongresa bila utjelovljena alijansa između Vatikana i hrvatskog nacionalizma (dakako, u pejorativnom smislu). Koliko nakaradno djeluje usporedba te ocjene s ishitrenim mišljenjem ponekih na našim stranama koji su u težnji da se organizira doista pravi međunarodni znanstveni skup, bez "folklorno-nacionalnih elemenata", bez politikantskih namjera, vidjeli i antihrvatsku djelatnost. Po mom je mišljenju Kongres bio i svojevrsna mirovna manifestacija, jer je dokazao da se mirnodopski plan može ostvariti i u ratnom okruženju, ukoliko se to želi. Bila

je, smatram, osnovna zadaća intelektualaca da pruže potporu takvu mirovnom nastojanju koje nije isključivalo nikoga tko je želio biti prisutan i koje je pozivalo sve osim onih kojima je, na temelju važeće odluke međunarodne političke zajednice, bio nametnut embargo i na kulturnom i na znanstvenom planu.

Odjekuje Kongres i u Rimu, gdje je 21. veljače 1995. Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima na Papinskom lateranskom sveučilištu priredio svečanu akademsku prezentaciju stožerne kongresne publikacije *Salona Christiana* (knjige koja na naslovnoj stranici nosi upravo detalj sa solinskim mučenicima s poznatog lateranskog mozaika, pa je tako na neki način postala i rimskom knjigom). U okviru te svečanosti mons. Patrick Saint-Roch, predsjednik Međunarodnog kongresnog odbora, iznio je svoj pogled na XIII CIAC.

Vjerujem da će poruke koje je pružila složena i objektivno teška priprema ovoga Kongresa dugo odjekivati, makar bi se, po mome mišljenju, mogle svesti na slijedeće:

Na međunarodnom planu pokazala se nužnost da Međunarodni odbor (Comitato promotore dei congressi internazionali di archeologia cristiana) zadrži tu promicateljsku ulogu koju je, unatoč svim osporavanjima, uspješno nosio tijekom proteklih desetljeća, pa i u pripremama XIII CIAC-a. Nezamjenjiva je prednost jednog stalnog tijela čiji je stožer na jednome mjestu, u Rimu, i koji doista može biti svjetionikom koji će pogotovu zemljama na europskom Istoku biti oslonac, orijentir i patron u njihovim nastojanjima u promicanju starokršćanske arheologije i u prezentaciji rezultata na europskom Zapadu. Tom stalnom dijelu Međunarodnog odbora, koji se sastoji od profesora s Papinskog instituta za starokršćansku arheologiju (PIAC), svrsishodno su pridruženi članovi upravitelji velikih arheoloških ustanova europskih zemalja u Rimu, te nekoliko počasnih članova. Takvi kongresi objedinjuju znanstvenike s Istoka i Zapada koji, bez obzira na vjersku pripadnost, istražuju kasnu antiku, budući da su temelji iste civilizacije predmetom njihova istraživanja, te koji proučavaju osnove prije prvog europskog razlaza, našu zajedničku baštinu. Prema tome, PIAC u budućnosti može biti stožernim mjestom u kojem će se razmjenjivati iskustva istraživača velike starokršćanske baštine na koju se nadogradila baština Benedikta, Ćirila i Metoda, mjesto koje će promovirati projekte od interesa mnogo šireg od onoga koji se ograničava na sam Grad. Smatram, dakle, da bi bilo dobro zadržati postojeću strukturu Međunarodnog odbora, s time što bih predložio da se poveća broj pridruženih članova predstavnicima i drugih analognih ustanova koje djeluju u Rimu, tako da bi broj zastupljenih zemalja u Međunarodnom odboru bio još reprezentativniji. Možda bi se mogao imenovati još poneki pridruženi član *ad personam*, ukoliko bi se time željelo još više povećati brojnost zastupljenih zemalja. Sma-

tram da je osobito važno i vjerujem da je to osobiti odjek XIII CIAC-a da se zadrži sadašnji status tih članova, dakle njihova autonomija, tj. da oni ne postaju ničijim delegatima. Nema potrebe stvarati organizaciju koja bi bila ustrojena na temelju izbornih i delegatskih načela; nije riječ o vlasti koju bi trebalo izboriti i potom je održavati, već je ovdje doista riječ o promicanju vrijednosti studija starokršćanske arheologije koje se verificiraju u pripremama, održavanju i publiciranju međunarodnih kongresa. Tu će ulogu bolje odigrati istaknuti pojedinci, znanstvenici, neopterećeni odgovornošću prema izbornoj bazi, kojima će jedino mjerilo biti probitak same znanstvene discipline i, u širem smislu riječi, kulture. Premda je ovakav stav pomalo "nedemokratski" i "konzervativan", vjerujem da nije potrebno baš sve modernizirati. Ponekad će dobro doći i neke arhaične forme.

Da je, naime, XIII CIAC bio u nadležnosti jednog promicateljskog odbora drugačijeg ustrojstva koji bi bio na nekoj, uvjetno rečeno, delegatskoj bazi, donošenje zaključaka nužno bi bilo mnogo kompliciranije, podložnije političkim pritiscima, više uvjetovano izvanznanstvenim okolnostima, i pitanje je bi li ishod bio ovakav kakav je bio 1994. godine. Ovako je jedna skupina meritornih ljudi, nakon što je saslušala sva mišljenja, po svojoj vlastitoj savjesti donijela odluku koju nitko nije morao verificirati osim oni kojima je zapravo sve bilo i namijenjeno — sudionici Kongresa, a ti su, u broju i na način koji smo već opisali, verificirali tu odluku. Ako se načini usporedba s jednim sličnim međunarodnim skupom, održanim ovih godina u Hrvatskoj, s Međunarodnim kongresom P.E.N. kluba u Dubrovniku, onda se — bez želje da se uspoređuju te dvije organizacije koje nisu za usporedbu — vidi da su nacionalni P.E.N. klubovi po delegatskom načelu oduzeli mogućnost donošenja službenih kongresnih odluka na kongresu u Dubrovniku, dakle, snizili su njegovu vrijednosnu razinu.[10] Za našu je disciplinu dobro da opstane jedna nadnacionalna organizacija poput ove sadašnje, s međunarodnim promicateljskim odborom, koja će gajiti univerzalizam znanosti, što ne sprečava postojanje drugih međunarodnih organizacija koje će na svoj način vrlo svrsishodno biti ustrojene na delegatskim i nacionalnim osnovama.

A kod nas u Hrvatskoj? Jedan od važnijih odjeka mogao bi biti nastavak rada Nacionalnog organizacijskog odbora XIII CIAC-a i nakon završetka Kongresa. Smatram da se ne bi smjela zaboraviti svojevrsna renesansa hrvatske starokršćanske arheologije, koje smo bili svjedoci, potaknuta pripremama za Kongres. U tome smislu iznio sam predsjedniku i članovima Nacionalnog kongresnog odbora prijedlog — ideju koju sam bio nabacio i u Katalogu izložbe Starohrvatski Solin 1992. godine, a sada sam je konkretizirao. Okolnost da

[10] Vidi posebnu ediciju o 59. P.E.N. svjetskom kongresu 19.-25. travnja 1993. "From Dubrovnik to Prague", a u povodu 61. P.E.N. kongresa u Pragu, Zagreb 1994, 27-56.

smo u istoj godini (1994.) obilježavali stotu obljetnicu Prvog međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju i stotu obljetnicu Bihaća — hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti, te činjenica da je to društvo bilo zamišljeno na modernim načelima povezivanja kasne antike i ranog srednjovjekovlja, kao što su to danas suvremena društva za kasnu antiku, poglavito u Francuskoj i Njemačkoj, potaknula me da predložim ideju o prerastanju sadašnjeg Nacionalnog organizacijskog odbora u Upravni odbor Bihaća, tj. o mogućnosti da se članovi sadašnjeg Nacionalnog odbora pojave kao obnovitelji Bihaća. Na taj bi se način, po mome mišljenju, organizacijski ustalila briga za starokršćansku i starohrvatsku arheologiju na svehrvatskoj razini, u znanstvenom i stručnom, te u popularizatorskom pogledu, a sve to pod okriljem jednog već stogodišnjeg društva. Obnovljeni Bihać — Association croate pour l'antiquité tardive mogao bi biti odjek Kongresa koji bi u Hrvatskoj najdulje trajao, a u svijetu, nadam se, također dobrodošli odjek, čak i u onih koji su osporavali XIII CIAC, premda u takvom udruženju za kasnu antiku upravo starokršćanska arheologija ima, naravno, stožernu ulogu.

Kongres je prošao, a iza njega će ostati tri stvari: ostat će, nadam se, mnogo bolje uređena naša arheološka nalazišta u Dalmaciji i u Istri, ostat će knjige i katalozi izložbi, ostat će nešto što je trajno i što će kružiti cijelim svijetom — ostat će knjiga o starokršćanskoj Saloni, knjiga o starokršćanskim nalazima na Braču, o velikom nalazu starokršćanske crkve u Gatima, o starokršćanskoj skulpturi, o glasovitom sarkofagu Dobroga pastira. Ostat će Radovi Kongresa, da spomenem samo najvažnije. I nakon svega, ostat će duh renesanse starokršćanske arheologije u našoj zemlji, zalog za buduće još bolje djelovanje onih koji će doći poslije nas i koji će, nadajmo se, živjeti sretnije i u većem blagostanju nego mi danas.

Résumé

LES RETOMBÉES DU XIIIe CIAC

Le XIIIe Congrès international d'Archéologie chrétienne (CIAC) de 1994 a été l'évènement du siècle pour l'archéologie croate, tout comme le Ier Congrès de ce type avait déjà marqué le XIXe s., à Salone en 1894 — ainsi qu'en ont témoigné les savants français Ch. Diehl, E. Maury ou Le Capitaine de Pimodan voyageant en Dalmatie dans les années qui suivirent. Le XIIIe Congrès est une conséquence lointaine mais directe du Ier Congrès, dont il célèbrait le centenaire. Les retombées du XIIIe CIAC peuvent être analysées en trois temps : les préparatifs, le déroulement et les conséquences du Congrès.

La première période a d'abord coincidé avec un changement nécessaire de politique pour les sites de la ville romaine de Salone, qui ne pouvait être, dans l'état où elle se trouvait,

le cadre d'un nouveau congrès, lors de la pré-candidature présentée en 1986 au XIe CIAC de Lyon. Les résultats sont sur ce point spectaculaires: enfin reconnu site archéologique national, jamais depuis 50 ans Salone n'avait été mieux entretenue, mise en valeur et présentée au public qu'en 1994. Si la pré-candidature avait suscité un consensus international, et bien que Split ait été confirmé dans ce rôle en 1991 malgré la guerre déjà entamée, les évènements dans les Balkans allaient être la cause d'une campagne d'opposition internationale qui culminerait au début de 1994, avec une demande d'ajournement ou de suppression du Congrès. Les motifs étaient divers (problèmes éthiques, volonté d'impartialité dans le conflit, de sanction de la Croatie, ou désir de ne pas cautionner le nouvel état, lutte entre tenants de l'Antiquité tardive et de l'Archéologie chrétienne, opposition au Comité promoteur, etc.). Pour sa part, le Comité national d'organisation estimait impossible d'ajourner le Congrès, à la fois pour marquer le centenaire à la date prévue et pour ne pas mettre en péril un financement déjà difficile. La crise se solda par un vote très favorable le 24 mars 1994 à Rome.

Le Saint-Siège et l'Unesco ayant accordé leur haut patronage, le XIIIe Congrès international d'Archéologie chrétienne eut lieu du 25 septembre au 1er octobre 1994: les trois premiers jours à Split, suivis par un jour de navigation le long de la côte orientale de l'Adriatique en empruntant la route maritime justinienne, jusqu'à Poreč, qui accueillait les trois derniers jours de travail. Plus de 350 participants de 30 pays attestent du succès de l'entreprise. Certains avaient craint une politisation de l'évènement par les médias. Il n'en fut rien, bien que ce fut le plus grand congrès tenu en Croatie depuis son indépendance. La couverture médiatique fut essentiellement locale et régionale et dans ce domaine les échos ont été plus que satisfaisants. Tous les archéologues croates de la spécialité étaient présents avec souvent des contributions importantes. Les retombées internationales sont encore meilleures, marquées par la présence remarquée de congressistes venus des anciens pays de l'Est (bien que la palme du nombre revienne à l'Italie, puis à la France). Les timbres commémoratifs des postes croate et vaticanes ont permis aux congressistes de faire part de leurs impressions dans le monde entier, avant la publication de multiples compte-rendus dans des revues spécialisées. Les Actes publieront tous les rapports et communications concernant les deux thèmes du Congrès ainsi que les *Novitates* (y compris celles de Bosnie-Herzégovine). Tenir bon jusqu'au bout était un geste de paix nécessaire, qui renvoie dos à dos ceux qui voyaient dans ce congrès une alliance "vaticano-croate" nationaliste, et ceux qui trouvaient ce Congrès sans folklore national trop mondialiste et donc anti-croate.

Notons dans les conclusions *post festum*, l'importance du pôle stabilisateur que constituent le Comité promoteur et le Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana à Rome. Il faut maintenir ce Comité promoteur (peut-être en l'élargissant un peu), malgré son "archaïsme" et son manque de "démocratie". Qu'on se souvienne sur ce point du rôle désastreux des comités nationaux élus lors du Congrès des PEN Clubs à Dubrovnik... Pour maintenir l'activité du Comité national d'organisation, il serait souhaitable de le transformer en Association pour l'Antiquité Tardive et le haut Moyen Age et de ressusciter ainsi la Société croate "Bihać", vieille de 100 ans. De toute façon, le XIIIe CIAC nous aura valu des sites mieux présentées en Dalmatie et en Istrie, et plusieurs publications sur l'architecture et la sculpture paléochrétiennes — sans oublier les futurs Actes du Congrès. Il constituera aussi le moteur d'une renaissance durable de l'archéologie chrétienne en Croatie.

Traduction: *Pascale Chevalier*

KRATICE (ABBREVIATIONS)

AA	Acta archaeologica (Budapest)
AAAd	Antichità Altoadriatiche (Trieste — Udine)
AAntHung	Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae (Budapest)
AB	Analecta Bollandiana (Bruxelles)
AD	Arhiv Dyggve (Split)
AI	Archaeologia Iugoslavica (Beograd)
AJPA	American Journal of Physical Anthropology (Washington)
AMSI	Atti e memorie della Società istriana di archeologia e di storia patria (Parenzo-Poreč)
AN	Aquileia nostra (Aquileia)
AP	Arheološki pregled (Beograd; od 1986.: Ljubljana)
AR	Alba Regia (Székesfehérvár)
ARR	Arheološki radovi i rasprave (Zagreb)
AT	Archeografo Triestino (Trieste)
AV	Arheološki vestnik (Ljubljana)
BAC	Bullettino di archeologia cristiana (Roma)
BD	Bullettino di archeologia e storia dalmata (Split)
BiZ	Biogradski zbornik (Zadar)
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen archäologischen Instituts (Frankfurt a/M)
Bribir	Bribir u srednjem vijeku. Katalog izložbe (Split 1987.)
BrZ	Brački zbornik (Supetar)
The Celts	The Celts. Katalog izložbe (Milano 1991.)
CIL	Corpus inscriptionum Latinarum (Berlin)
Corsi CARB	Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina (Ravenna)
CZ	Cetinski zbornik (Sinj)
DCBI ANUBiH	Djela Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo)
Diadora	Diadora, Glasilo Arheološkog muzeja u Zadru (Zadar)
DM	Dissertationes et monographiae (Beograd)
EC	Enciclopedia cattolica (Roma)
ÉC	Études celtiques (Paris)
FA	Folia archaeologica (Budapest)
FS II	Forschungen in Salona II: R. Egger, Der altchristliche Friedhof Manastirine (Wien 1926.)
FS III	Forschungen in Salona III: E. Dyggve — R. Egger, Der altchristliche Friedhof Marusinac (Wien 1939.)
GCBI ANUBiH	Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo)
Glas SKA	Glas Srpske kraljevske akademije (Beograd)
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja (Sarajevo)
GZSKH	Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske (Zagreb)
HBA	Hamburger Beiträge für Archäologie (Hamburg)
HZb	Historijski zbornik (Zagreb)
Inscr. It.	Inscriptiones Italiae

IzdHAD	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva: br. 3: Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji. Znanstveni skup Vodice, 10-13. 5. 1976. (Split 1978.) br. 4: Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata (Vinkovci 1979.) br. 5: Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka. Znanstveni skup Metković, 4-7. 10. 1977. (Split 1980.) br. 8: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka. Znanstveni skup Sinj, 3-6. 6. 1980. (Split 1984.) br. 9: Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji. Znanstveni skup Vukovar, 6.-9. 10. 1981. (Zagreb 1984.) br. 10: Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području. Znanstveni skup Karlovac, 12.-14. 10. 1983. (Zagreb 1986.) br. 11/2: Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju. Znanstveni skup Pula, 15.-18. 9. 1982. (Pula 1987.) br. 12: Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području. Znanstveni skup Dubrovnik, 1.-4. 10. 1984. (Zagreb 1988.) br. 13: Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju. Znanstveni skup Krk, 24.-27. 9. 1985. (Zagreb 1989.) br. 15: Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini. Znanstveni skup Knin, 13-15. 10. 1987. (Zagreb 1992.) br. 16: Arheološka istraživanja u Slavonskom Brodu i Brodskom Posavlju. Znanstveni skup Slavonski Brod, 18.-20. 10. 1988. (Zagreb 1993.)
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums (Mainz)
JRS	Journal of Roman Studies (London)
Keltoi	Keltoi, Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije (Ljubljana 1984.)
KB	Kulturna baština (Split)
LEJ	Likovna enciklopedija Jugoslavije (Zagreb)
Leksikon	Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (Zagreb 1979.)
LjJAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
Mat. SADJ	Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije
Notizie	Notizie dal Chiostro del Monastero Maggiore (Milano)
OA	Opuscula archaeologica (Zagreb)
Obavijesti	Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
OZ	Osječki zbornik (Osijek)
PA	Památky archeologicke (Praha)
PJZ	Praistorija jugoslavenskih zemalja (Sarajevo)
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split)
RE	Paulys Real encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (Stuttgart)
RFFZd	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti (Zadar)
RIJAZUZd	Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru (Zadar)

RJAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)
Röm. Mitt. (MDAI)	Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts, Römische Abteilung (Mainz am Rhein)
SHP	Starohrvatska prosvjeta (Zagreb — Split)
SZR	Sjaj zadarskih riznica. Katalog izložbe (Zagreb 1990.)
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)
VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
WMBH	Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina (Wien)
ZČ	Zgodovinski časopis (Ljubljana)
ZFFLj	Zbornik Filozofske fakultete u Ljubljani (Ljubljana)
ZIHNZd	Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru (Zadar)
ŽA	Živa antika (Skopje)

Arheološki radovi i rasprave, 12

Nakladnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. Za nakladnika: Milan Moguš. Tehnički urednici: Božidar Čečuk i Alka Domić Kunić. Arheološki radovi i rasprave izlaze jednom godišnje. Tiskanje dovršeno u lipnju 1996.

Tiskanje ovoga broja potpomogao je Dekanat Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Naklada 500 primjeraka.

Tisak: "FORADA" d.o.o. Bauerova 29, Zagreb